

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ABSTRACTS

Photo by G. Tzinakos

**ΑΝΤΙΚΥΘΗΡΑ. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ
ΟΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ**

**ANTIKYTHERA. ARCHAEOLOGY AND
THE COMMUNITIES OF PEOPLE**

Αρχαιολογική Συνάντηση

Αθήνα, 15-16 Απριλίου 2016. Βρετανική Σχολή Αθηνών, Upper House

Archaeological Meeting

Athens, 15-16 April 2016. British School at Athens, Upper House

**ΑΝΤΙΚΥΘΗΡΑ. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ
ΑΝΘΡΩΠΩΝ**

**ANTIKYTHERA. ARCHAEOLOGY AND THE COMMUNITIES OF
PEOPLE**

*Αρχαιολογική Συνάντηση
Αθήνα, 15-16 Απριλίου 2016
Βρετανική Σχολή Αθηνών, Upper House*

*Archaeological Meeting
Athens, 15-16 April 2016
British School at Athens, Upper House*

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Άρης Τσαραβόπουλος
Διονύσης Καλογερόπουλος
Γιάννης Κοζάτσας
Γιόρια Παναγοπούλου
Γκέλλη Φράγκου
Μαρία Χολέβα

ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ

Πρόγραμμα Συστηματικής Ανασκαφής «Κάστρου» Αντικυθήρων
British School at Athens
Εφορεία Αρχαιοτήτων Δυτικής Αττικής, Πειραιώς και Νήσων

ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΚΥΘΗΡΩΝ

Η συμπλήρωση δεκαπενταετούς ανασκαφικής έρευνας και παρουσίας στο απομονωμένο νησί των Αντικυθήρων δημιούργησε την ανάγκη, αλλά και την υποχρέωση να παρουσιαστούν στο κοινό τα έως τώρα αποτελέσματα και συμπεράσματα, συνδεδεμένα με τους αρχικούς, επιστημονικούς και κοινωνικούς, στόχους και με τη σχεδόν «θεσμοθετημένη» πολύχρονη και συνάμα πολύμορφη παρουσία μας στο μικρό νησί.

Καθώς πιστεύουμε ότι η αρχαιολογική έρευνα δεν είναι αποκομμένη από το κοινωνικό περιβάλλον, εκτός από την αναζήτηση των απαντήσεων στα επιστημονικά ερωτήματα, αφορμή για την έναρξη των ερευνών στο νησί αποτέλεσε και η διερεύνηση της δυνατότητας επέμβασης, και παρεμπόδισης, μέσω της ανασκαφικής έρευνας, του φαινομένου της έντονης πληθυσμιακής συρρίκνωσης που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια στο μικρό νησί.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, το έργο που αρχίσαμε, μετά από αίτημα της Κοινότητας Αντικυθηρίων, τον Αύγουστο του 1999, είχε τρεις διακριτούς, αλλά αλληλένδετους στόχους:

1. την *επιστημονική-ιστορική* έρευνα
2. την *προβολή* της στους κατοίκους, αλλά και στο ευρύτερο κοινό και,
3. τη *συμβολή* της έρευνας, άμεσα και έμμεσα, στην *κοινωνική και οικονομική ανάκαμψη* του νησιού και την παρεμπόδιση της ραγδαίας παρατηρούμενης ερήμωσης.

Από αρχαιολογικής σκοπιάς, όπως θα φανεί καθαρά από τις ανακοινώσεις του Διημέρου, η έρευνά μας ανέδειξε την άγνωστη έως τώρα ιστορία του νησιού. Με αυτό τον τρόπο, σήμερα γνωρίζουμε ότι το *νησίδριον* αυτό, *ἄσημον καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων μόλις μνείας τυχόν* (Στάης ΑΕ 1889), έχει συμβάλει ενεργά στην ιστορία της Ελληνιστικής Περιόδου και μάλιστα δίνει το *κλειδί* στην ερμηνεία και άλλων φαινομένων που παρατηρούνται στον Ελλαδικό αλλά και στον Κρητικό χώρο την εποχή αυτή.

Τα επιστημονικά πορίσματα που προκύπτουν μέσα από την έρευνα για το παρελθόν του νησιού και την ανάκτηση των υλικών του καταλοίπων μέσω της αρχαιολογικής σκαπάνης αποτελούν ένα δημόσιο αγαθό. Έτσι, συστηματική υπήρξε η προσπάθεια γνωστοποίησης του έργου μας και των συμπερασμάτων που προέκυψαν στους κατοίκους και τους επισκέπτες του νησιού. Αποτέλεσμα της προσπάθειάς μας αυτής υπήρξε το γεγονός ότι πολλοί κάτοικοι αλλά και επισκέπτες του νησιού συμμετέχουν συνεχώς ως αρωγοί και συνεργάτες στην προσπάθειά μας. Το έργο που επιτελέστηκε στον τομέα αυτό παρουσιάζεται σε ανακοινώσεις του Διημέρου.

Τα παραπάνω θεωρούμε ότι μπορούν να συμβάλλουν στη δημιουργία όρων αειφόρου κοινωνικής ανάπτυξης του τόπου. Καθώς η αρχαιολογία δεν είναι αποκομμένη από το κοινωνικό της περιβάλλον, η συνεργασία με την κοινότητα και τις πολιτιστικές δομές που ήδη υπάρχουν, όπως η Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία με την πολυετή παρουσία της στο νησί, αλλά ακόμα και η σχετικά πιο πρόσφατη παρουσία της Ομάδας των Εναλίων ερευνών (για το «Ναυάγιο» και το «Μηχανισμό») μπορεί να είναι η αφετηρία για τη δημιουργία πολυθεματικών δομών, οι οποίες θα είναι σε θέση να προσελκύσουν επισκέπτες ποικίλων ενδιαφερόντων. Δυστυχώς η προσπάθειά μας στον τελευταίο (αλλά σημαντικότερο) αυτόν τομέα δεν πιστεύουμε ότι έχει φτάσει ακόμα σε ικανοποιητικό βαθμό στους στόχους που είχαμε βάλει από την αρχή, λόγω ισχυρών *συντεχνιακών*, κυρίως, «αγκυλώσεων» που ορθώνονται ως αδιαπέραστο τείχος σε κάθε προσπάθεια ανανέωσης.

ПРОГРАММА
PROGRAMME

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 15 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2016

FRIDAY APRIL 15, 2016

15:30 Προσέλευση / Reception

16:00 Χαιρετισμοί / Greetings

1^η Συνεδρία

**Έρευνες στα Αντικύθηρα από τον 19^ο
στον 21^ο αιώνα**

1st Session

**Researches on Antikythera from the
19th to the 21st century**

16:30 **ΆΡΗΣ ΤΣΑΡΑΒΟΠΟΥΛΟΣ**

Εισαγωγή: η ιστορία της έρευνας των αρχαιοτήτων στα Αντικύθηρα

ARIS TSARAVOPOULOS

The history of research of the antiquities on Antikythera

16:50 **ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΜΑΣΟΥΡΙΔΗ**

Χερσαίες και ενάλιες έρευνες στα Αντικύθηρα. Μαρτυρίες από το Ιστορικό Αρχείο Αρχαιοτήτων και Αναστηλώσεων

STAVROULA MASSOURIDE

Land and underwater research on Antikythera. Testimonies from the Historical Archive of Antiquities and Restoration

17:10 **ANDREW BEVAN & JAMES CONOLLY**

A synopsis of the long term settlement history and community patterns of Antikythera, as revealed through the intensive survey program (2005-2008)

17:30 **ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΙΤΣΑΚΗΣ**

Οι ενάλιες έρευνες και ο μηχανισμός των Αντικυθήρων

YIANIS BITSAKIS

The underwater research and the Antikythera Mechanism

17:50 **Διάλειμμα / Break**

18:10 **ΆΓΓΕΛΟΣ ΓΥΦΤΟΥΛΑΣ & ΜΥΡΤΩ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ**

Περί της γεωλογικής ιστορίας των Αντικυθήρων

ANGELOS GYFTOULAS & MYRTO GEORGIADOU

On the geological history of Antikythera island

18:30 **ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ**

Κύθηρα-Αντικύθηρα: ένα θαλάσσιο σταυροδρόμι στο προϊστορικό Αιγαίο

DESPOINA PAPAGEORGIOU

Kythera-Antikythera: a maritime crossroad in the prehistoric Aegean

18:50 **ΑΛΕΞΗΣ ΕΥΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ**

Τα λατομεία των Αντικυθήρων

ALEXIS EFSTATHOPOULOS

The quarries of Antikythera

19:10 **Συζήτηση / Discussion**

19:40 **Διάλειμμα / Break**

2^η Συνεδρία
Στιγμές από τη βυζαντινή και νεότερη
ιστορία των Αντικυθήρων

2nd Session
Moments from the byzantine and
modern history of Antikythera

20:00	CATALIN BOJICA <i>The Early Byzantine cemetery at Charchaliana</i>
20:20	ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣ ΧΑΡΧΑΛΑΚΗΣ Η ιστορία της λατρείας και του ναού του Αγίου Μύρωνος στα Αντικύθηρα. Προεκτάσεις της βυζαντινής και νεότερης ιστορίας του νησιού STRATOS CHARCHALAKIS <i>The history of the cult and the church of Aghios Myron on Antikythera. Extensions of the Byzantine and modern history of the island</i>
20:40	Συζήτηση / Discussion

ΣΑΒΒΑΤΟ 16 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2016

SATURDAY APRIL 16, 2016

3^η Συνεδρία

Οι οχυρώσεις και ο πόλεμος

3rd Session

The fortifications and the war

- 09:30 ΓΚΕΛΛΗ ΦΡΑΓΚΟΥ, ΓΙΟΥΛΑ ΤΣΙΛΟΓΙΑΝΝΗ & ΜΑΡΙΑ ΝΤΟΥΓΚΑ
Το δυτικό τείχος
GELLY FRAGOU, YIOULA TSILOGIANNI & MARIA DOUGA
The western fortification wall
- 09:50 WOJCIECH BRILLOWSKI
South Gate at Antikythera: the construction, and its role in the defensive system of the town
- 10:10 ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΟΥ, ΜΥΡΤΩ ΛΙΤΣΑ & ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΡΟΝΗ
Η ΝΔ πύλη του «Κάστρου» των Αντικυθήρων και η παράπλευρη περιοχή
ALEXANDRA ALEXANDRIDOU, MYRTO LITSA & ANASTASIA CHRONE
The NW gate of "Kastro" of Antikythera and the neighboring area
- 10:30 VASILICA LUNGU & ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΠΟΥΡΑ
The wall and the gate of the Acropolis
- 10:50 **Διάλειμμα / Break**
- 11:10 VANA ORFANOU & CATALIN BOJICA
North by North-East: Tower A at Kastro, Antikythera
- 11:30 NICK SEKUNDA
The Athenian Nikon, son of Kephisodoros [IG V (1) 948]
- 11:50 ΆΡΗΣ ΤΣΑΡΑΒΟΠΟΥΛΟΣ
Η πειρατεία, ο πόλεμος και τα υλικά τους κατάλοιπα
ARIS TSARAVOPOULOS
Piracy, war and their material remains
- 12:10 **Συζήτηση / Discussion**
- 12:40 **Μεσημεριανό διάλειμμα / Lunch break**

4^η Συνεδρία

Χώροι οικιστικών, λατρευτικών και άλλων δραστηριοτήτων

4th Session

Areas of residential, religious and other activities

- 14:40 ΘΩΜΑΣ ΜΑΖΑΡΑΚΟΣ & ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΠΟΡΤΑΛΙΟΣ
Η «φυλακή»
THOMAS MAZARAKOS & LEFTERIS PORTALIOS
The "Phylake"

15:00	<p>ΆΡΗΣ ΤΣΑΡΑΒΟΠΟΥΛΟΣ <i>Ο νεώσοικος της οχυρωμένης πόλης</i> ARIS TSARAVOPOULOS <i>The shipshed of the fortified city</i></p>
15:20	<p>ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΚΡΟΥΣΤΑΛΗΣ <i>Το «ιερό κορυφής» και οι λουτρικές εγκαταστάσεις</i> EVANGELOS KROUSTALIS <i>The “peak sanctuary” and the baths</i></p>
15:40	Διάλειμμα / Break
16:00	<p>ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΖΑΤΣΑΣ, ΓΙΟΡΙΑ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ, ΜΑΡΙΑ ΧΟΛΕΒΑ & ΧΑΡΟΥΛΑ ΜΟΥΤΣΙΟΥ <i>Το Ιερό του Αιγυλέα Απόλλωνος. Μύθος, πειρατεία και εμπόριο: μια σύντομη ιστορία μέσα από τα κατάλοιπα του χώρου</i> JANNIS KOZATSAS, GIORIA PANAGOPOULOU, MARIA CHOLEVA & CHAROULA MOUTSIU <i>The Sanctuary of Apollo Aegileas. Myth, piracy and trade: a brief history through the remains of space</i></p>
16:20	<p>ΤΙΝΑ ΜΑΡΤΙΣ & ΜΙΧΑΛΗΣ ΖΟΙΤΟΠΟΥΛΟΣ <i>Το ελληνιστικό νεκροταφείο</i> TINA MARTIS & MICHALIS ZOITOPOULOS <i>The Hellenistic cemetery</i></p>
16:40	Συζήτηση / Discussion
17:10	Διάλειμμα / Break

5^η Συνεδρία

**Αρχαιολογία και τοπική κοινωνία:
κοινωνικές και αναπτυξιακές
πλευρές στη διατομή πολυθεματικών
δράσεων**

5th Session

**Archaeology and local community:
social and development aspects in
the cross – section of
multidisciplinary actions**

17:30	<p>ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΗΛΙΩΝΗΣ <i>Η περίπτωση της ανασκαφής των Αντικυθήρων</i> CHRISTOS MILIONIS <i>The Antikythera excavation as a case study</i></p>
17:50	<p>ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΤΡΑΦΟΥΡΗΣ <i>Σκέψεις ενός μη αρχαιολόγου για μια ανασκαφή</i> DIMITRIS KOUTRAFOURIS <i>Thoughts of a non archaeologist on a dig</i></p>
18:10	<p>ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ <i>Για μια πολυθεματική ανάδειξη του πολιτιστικού προϊόντος των Αντικυθήρων</i> DIONYSIS KALOGEROPOULOS <i>About a multidisciplinary emergence of the Antikythera cultural product</i></p>

18:30	ΦΟΙΒΟΣ ΤΣΑΡΑΒΟΠΟΥΛΟΣ <i>Τα πεζοπορικά μονοπάτια των Αντικυθήρων</i> FIVOS TSARAVOPOULOS <i>The hiking trails of Antikythera</i>
18:50	Διάλειμμα / Break
19:10	ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ & ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΠΑΡΜΠΟΥΤΗΣ <i>Ο Ορνιθολογικός Σταθμός Αντικυθήρων</i> KOSTAS PARAKONSTANTINOU & CHRISTOS BARBOUTIS <i>The Bird Observatory of Antikythera</i>
19:30	ΆΡΗΣ ΤΣΑΡΑΒΟΠΟΥΛΟΣ & ΓΚΕΛΛΗ ΦΡΑΓΚΟΥ <i>Τα Αντικύθηρα ως αυτοδύναμο αρχαιολογικό πάρκο</i> ARIS TSARAVOPOULOS & GELLY FRAGOU <i>Antikythera as a self-sufficient archaeological park</i>
19:50	Συζήτηση / Discussion
20:20	Συμπεράσματα – Συζήτηση / Conclusions – Discussion

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ
ABSTRACTS

1^η Συνεδρία**Έρευνες στα Αντικύθηρα από τον 19^ο στον 21^ο αιώνα****1st Session****Researches on Antikythera from the 19th to the 21st century*****Η ιστορία της έρευνας των αρχαιοτήτων στα Αντικύθηρα*****ΆΡΗΣ ΤΣΑΡΑΒΟΠΟΥΛΟΣ*****The history of research of the antiquities on Antikythera*****ARIS TSARAVOPOULOS**

[16:30]

Παρουσιάζεται η πορεία των ανασκαφικών ερευνών και των ερμηνειών τους από τον 19ο έως τα τέλη του 20ού αιώνα. Θα παρουσιαστεί περιληπτικά η ιστορία του νησιού, όπως διαφαίνεται από τις φιλολογικές και επιγραφικές πηγές, και κυρίως από την ανασκαφική έρευνα.

Χερσαίες και ενάλιες έρευνες στα Αντικύθηρα. Μαρτυρίες από το Ιστορικό Αρχείο***Αρχαιοτήτων και Αναστηλώσεων*****ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΜΑΣΟΥΡΙΔΗ*****Land and underwater research on Antikythera. Testimonies from the Historical Archive of Antiquities and Restoration*****STAVROULA MASSOURIDE**

[16:50]

Από έναν τεράστιο πλούτο αρχειακού υλικού (πάνω από ένα εκατομμύριο τεκμήρια) που αποτελεί τον Θησαυρό του Ιστορικού Αρχείου Αρχαιοτήτων και Αναστηλώσεων του Υπουργείου Πολιτισμού, παρουσιάζεται μικρό τμήμα του, το οποίο αναφέρεται σε χερσαίες και ενάλιες έρευνες που έλαβαν χώρα στα Αντικύθηρα και αναδεικνύουν το σημαντικό έργο της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και τη μέριμνα του ελληνικού κράτους στην περιοχή.

Στο Ιστορικό Αρχείο βρίσκουμε, άλλοτε σύντομες και άλλοτε περισσότερο μακροσκελείς, πάντοτε όμως ενδιαφέρουσες αναφορές σχετικά με αρχαιολογικές έρευνες, καθώς και την προστασία και διάσωση ευρημάτων. Τα πρώτα στοιχεία που εντοπίζονται στο Αρχείο, ήδη από τον 19ο αιώνα, αφορούν σε αρχαιότητες που ευρέθησαν κατά το 1881. Κατά το 1889 ο Βαλέριος Στάης έλαβε εντολή να διενεργήσει ανασκαφή στο νησί, ενώ δοκιμαστική ανασκαφή πραγματοποιήσε το 1901 και ο Κωνσταντίνος Κουρουνιώτης.

Ο κύριος όγκος των πολύτιμων τεκμηρίων όμως, φωτογραφίες και υπηρεσιακή αλληλογραφία, παρουσιάζουν τη συναρπαστική ανακάλυψη, ανέλκυση και συντήρηση των ευρημάτων του ναυαγίου των Αντικυθήρων. Τον Νοέμβριο του 1900 Συμιακοί σφουγγαράδες, με καπετάνιο τον Δημήτριο Ελ. Κοντό εντόπισαν ΒΑ των Αντικυθήρων το ναυάγιο και ενημέρωσαν τις αρχές. Ο υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως Σπυρίδων Στάης απέστειλε υψηλόβαθμα στελέχη της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας στα Αντικύθηρα και παρέσχε κάθε δυνατή βοήθεια, ενώ ουσιαστική υπήρξε η συμβολή και του πολεμικού ναυτικού. Κινητήρια δύναμη της επιτυχίας του εγχειρήματος υπήρξε πάντως η αυτοθυσία των σπογγαλιέων, οι οποίοι από τον Νοέμβριο του 1900 έως τον Σεπτέμβριο του 1901, με πρωτόγονα μέσα, πραγματοποιούσαν

πολλαπλές καταδύσεις καθημερινά, αντιμετωπίζοντας αντίξοες συνθήκες. Τέλος, από το Ιστορικό Αρχείο δεν λείπουν τα στοιχεία και για τις ενάλιες έρευνες του 1976 του Cousteau.

A synopsis of the long term settlement history and community patterns of Antikythera, as revealed through the intensive survey program (2005-2008)

ANDY BEVAN & JAMES CONOLLY

[17:10]

We here offer a brief overview of the long term history of settlement and community patterns on Antikythera, as documented through our intensive survey project (ASP—The Antikythera Survey Project) undertaken between 2005 and 2008. Our primary motivation in this work was to document and explain the history of human settlement on Antikythera—both over the very long-term in relation to the wider regional context, as well as at a local scale in terms of the recursive relationship between human activities and the ecology of the island. Our survey project examined what was effectively the entire island through field walking, defining 3610 tracts over 1858 hectares. Overall, this first phase of survey counted some sixty-six thousand artefacts across Antikythera, the vast majority of which were ceramic sherds. The second stage of our intensive surface survey involved collecting a systematic sample of just over eleven thousand artefacts from fifty-six locations across the island to enable better definition of the characteristics of possible settlement locations.

In this paper we shall outline the history of the island's occupation and the principal settlement traits during each phase of use. We begin with the characterization and likely motivation for the earliest phases of temporary use of the island in the Late Neolithic (possibly originating from the Cyclades), which gives way to more permanent settlement during the Final Neolithic and into the Early Bronze Age from western Crete and/or Kythera. We describe the evidence and settlement history for the Prepalatial, First, Second and Postplacial periods, and examine the ecological aspects of Middle Bronze Age settlement patterns. Thereafter we define a period of what appears to be near-abandonment for perhaps up to nine centuries, prior to the next phase of settlement in the Hellenistic period, principally related to the use of the Kastro—as comprehensively documented by ArisTsaravopoulos. After the destruction of this fortification sometime in the first century BC, we show how the island is again largely devoid of settlement evidence, until possibly the late fourth century AD, but more certainly by the sixth and seventh centuries. We explain how the artifact distribution indicates a number of locations occupied by perhaps one to three families each, as well as a larger settlement near Potamos that is likely the largest single community the island has witnessed. Although substantial, by the eighth century the Late Roman settlements were abandoned and the island once again drifts into four to five centuries of isolation, until the twelfth century when the ceramic data again provides evidence for scattered and short lived, but on balance likely year-round, settlement. Then, from the thirteenth century for four or five hundred years there is only low density and non-permanent use of the island until the early modern recolonization by a few families from western Crete—and thereafter understood more clearly with reference to historical records.

Οι ενάλιες έρευνες και ο Μηχανισμός των Αντικυθήρων

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΙΤΣΑΚΗΣ

The underwater research and the Antikythera Mechanism

YIANIS BITSAKIS

[17:30]

Ο Μηχανισμός των Αντικυθήρων πιθανώς ανελκύστηκε από το ναυάγιο το καλοκαίρι του 1901, και ανακαλύφθηκε το 1902 στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, σχεδόν κατά λάθος, ως μικρή “ενεπίγραφος πλάξ” χαμένη ανάμεσα στα θραύσματα των σπουδαίων αγαλμάτων που από το 1900 μονοπωλούσαν το ελληνικό και το διεθνές ενδιαφέρον. Χρειάστηκε να περάσουν πολλές δεκαετίες για να αποδειχθεί ότι ήταν ένας αναλογικός υπολογιστής, ο αρχαιότερος γνωστός που παραδόξως έφτασε μέχρι τις μέρες μας επειδή ήταν μέρος του πολύτιμου φορτίου ενός ναυαγίου. Όμως, μόλις κατά την τελευταία δεκαετία έχουν σχεδόν πλήρως αποσαφηνιστεί οι λειτουργίες του, και μόνο τώρα ο Μηχανισμός έλαβε τη θέση του στην τριάδα των πιο γνωστών αντικειμένων του ναυαγίου, μαζί με τον Φιλόσοφο και τον Έφηβο.

Οι τελευταίες έρευνες γύρω από τον Μηχανισμό, οι οποίες ξεκίνησαν το 2005 και συνεχίζονται μέχρι και σήμερα, έδωσαν το έναυσμα για τη συγγραφή βιβλίων, το γύρισμα ταινιών, τη διοργάνωση εκθέσεων, και ιδιαίτερα της μεγάλης έκθεσης για το ναυάγιο των Αντικυθήρων στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Η έκθεση αυτή, με τη σειρά της, κινητοποίησε την ελληνική και τη διεθνή κοινότητα των ενάλιων αρχαιολόγων, με αποτέλεσμα να συγκροτηθεί το διεθνές πρόγραμμα “Επιστροφή στα Αντικύθηρα” που έχει σκοπό τη συστηματική διερεύνηση του χώρου του ναυαγίου και την ανέλκυση όσων αρχαιοτήτων βρίσκονται ακόμα εκεί. Ανάμεσά τους είναι πιθανώς τα χαμένα τμήματα του Μηχανισμού: σημείο των καιρών, σε αυτήν την τρίτη κατά σειρά ενάλια αποστολή, μετά τους ηρωικούς σφουγγαράδες του 1900 και τις αποστολές Κουστώ το 1953 και το 1976, οι προσδοκίες του κοινού επικεντρώνονται στην -σχεδόν αδύνατη- ανακάλυψη των υπόλοιπων γραναζιών του Μηχανισμού, και όχι μόνο αγαλμάτων. Όμως όλα τα νέα στοιχεία που προέρχονται από το ναυάγιο, όπως είναι τα δεκάδες αντικείμενα που ανελκύνονται, αλλά και οι επιστημονικές αναλύσεις που συστηματικά πραγματοποιούνται, βοηθάνε στο να συμπληρωθεί η εικόνα του αρχαίου πλοίου των Αντικυθήρων, του θησαυρού που μετέφερε και, εν τέλει, του τελευταίου μέρους της ιστορίας του Μηχανισμού. Επίσης, η συνύπαρξη στα Αντικύθηρα και η συνεργασία της ενάλιας αποστολής με την ομάδα της χερσαίας ανασκαφής έχει δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες για να συζητηθεί η υπόθεση της σύνδεσης του ναυαγίου με τις δραστηριότητες των πειρατών και την καταστροφή του νησιού. Τέλος, οι επιστημονικές έρευνες για τις δύο αυτές σημαντικές στιγμές της ιστορίας των Αντικυθήρων, πέρα από την πολυπληθή και συστηματική παρουσία των δύο ομάδων, εντάσσονται στην ευρύτερη προσπάθεια για την ανάδειξη των Αντικυθήρων ως τόπου ζώσας ιστορίας.

Περί της γεωλογικής ιστορίας των Αντικυθήρων

ΆΓΓΕΛΟΣ ΓΥΦΤΟΥΛΑΣ & ΜΥΡΤΩ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ

On the geological history of Antikythera island

ANGELOS GYFTOULAS & MYRTO GEORGIADOU

[18:10]

Τα Αντικύθηρα βρίσκονται σε μία από τις πιο τεκτονικά ενεργές περιοχές της Ελλάδας, δίπλα στην τάφρο του Ιονίου πελάγους (δυτικό περιθώριο της μικροπλάκας του Αιγαίου).

Η γεωλογική έρευνα επικεντρώθηκε στο βόρειο τμήμα του νησιού. Στην γεωλογική δομή της νήσου καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει το τεκτονικό καθεστώς της τάφρου του Ιονίου με την έντονη τεκτονική δραστηριότητα να αποτυπώνεται με χαρακτηριστικές δομές (κανονικά ρήγματα, αντικλινικές δομές, τάφροι κλπ.) σε πυκνή διάταξη σχεδόν σε όλη την έκταση της νήσου.

Τα τεκτονικά γεγονότα των τελευταίων 10.000 χρόνων, σε συνδυασμό με τις διακυμάνσεις της στάθμης της θάλασσας έχουν επίσης επιδράσει καταλυτικά στο ανάγλυφο του νησιού.

Οι χαρακτηριστικές γεωλογικές-γεωμορφολογικές δομές από τη μια χρησίμευσαν στον αρχαίο πολιτισμό των Αντικυθήρων είτε για την ανάπτυξη έργων υποδομής (Νεώσοικος) είτε ως βάση για άλλες χρήσεις (λατομεία, τάφοι κλπ), αλλά από την άλλη, νεότερα τεκτονικά γεγονότα (σεισμός 365μ.Χ.) αλλοίωσαν τις αρχαίες υποδομές (ανύψωση του αρχαίου λιμένα κατά ~2,8m). Σε κάποιες περιπτώσεις, η αλλοίωση έδρασε υπέρ των αρχαιολόγων διευκολύνοντας τις έρευνές τους.

Κύθηρα-Αντικύθηρα: ένα θαλάσσιο σταυροδρόμι στο προϊστορικό Αιγαίο

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Kythera-Antikythera: a maritime crossroad in the prehistoric Aegean

DESPOINA PAPAGEORGIOU

[18:30]

Στο πλαίσιο μιας εκτεταμένης μελέτης μας που αφορά στους θαλάσσιους δρόμους που χρησιμοποιήθηκαν από τους πρωτοπόρους ταξιδιώτες του Αιγαίου για την πρώιμη κατοίκηση των νησιών του κατά την προϊστορική εποχή (από την 6^η χιλιετία μέχρι το τέλος της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ.), έγινε φανερό ότι για την καθιέρωση ενός συγκεκριμένου δικτύου θαλάσσιων διαδρομών, καθοριστικός ήταν ο ρόλος του θαλάσσιου περιβάλλοντος και κυρίως της θαλάσσιας επιφανειακής κυκλοφορίας (η οποία καθορίζεται από την κυκλοφορία των θαλάσσιων ρευμάτων και των ανέμων).

Η παρούσα ανακοίνωση επιχειρεί:

1) να εντάξει τα νησιά Κύθηρα και Αντικύθηρα μέσα σε αυτό το πυκνό δίκτυο των θαλάσσιων διαδρομών που αποκαλύφθηκε, το οποίο συνετέλεσε στην ανάπτυξη της ναυσιπλοΐας, την εντατική άσκηση του θαλάσσιου εμπορίου και τη συνακόλουθη άνθηση του αιγαιακού πολιτισμού κατά την προϊστορία, και

2) να παρουσιάσει τη στρατηγική θέση που κατείχαν τα νησιά αυτά στο χώρο του προϊστορικού Αιγαίου, καθώς βρίσκονταν σε ένα σημαντικό θαλάσσιο σταυροδρόμι και να φωτίσει τη συμβολή τους στην εξέλιξη του αιγαιακού πολιτισμού.

Τα λατομεία των Αντικυθήρων

ΑΛΕΞΗΣ ΕΥΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ

The quarries of Antikythera

ALEXIS EFSTATHOPOULOS

[18:50]

Στα Αντικύθηρα, στην οχυρή θέση Κάστρο, εκτείνονται διάσπαρτες θέσεις ενός συστηματικού λατομείου, που εξασφάλιζε το απαιτούμενο υλικό για την οικοδόμηση του εξωτερικού τείχους, ενώ προφανώς κάλυπτε και τις οικοδομικές ανάγκες της πόλης. Οι θέσεις λατόμησης ανοίχθηκαν κοντά στο έργο και τα λατομεία λειτούργησαν όσο η πόλη ήταν ζωντανή. Ο λίθος που εξορύχθηκε ήταν ψαμμίτης υπόλευκος, με κιτρινέρυθρο ασβεστομαργαϊκό συνδετικό υλικό. Ο ψαμμίτης προτιμήθηκε ως οικοδομικό υλικό για δύο λόγους: πρώτον γιατί αφθονεί στην περιοχή γύρω από το τείχος και δεύτερον γιατί κόβεται και λαξεύεται εύκολα. Από τα ίχνη λατόμησης που σώζονται έως σήμερα πιστοποιείται η χρήση του λατομικού τύκου, η τεχνική της ιχθυάκανθας και η τεχνική pointillé, ενώ δε βρέθηκαν ίχνη από τη χρήση σφηνών. Μία τολμηρή υπόθεση θα ήταν η σύνδεση του λατομείου του Κάστρου, με το αντίστοιχο λατομείο ψαμμίτη στα Φαλάσαρνα.

2^η Συνεδρία

Στιγμές από τη βυζαντινή και νεότερη
ιστορία των Αντικυθήρων

2nd Session

Moments from the byzantine and
modern history of Antikythera

The Early Byzantine cemetery at Charchaliana

CATALIN BOJICA

[20:00]

The Greek island of Antikythera lies in the South of Greece, half the distance between Kythera and Crete. This position provides the small island with strategic importance, because it is here that the sea currents from the Mediterranean and the Aegean seas meet. The Byzantine settlement started in the 5th century AD and the proofs for this are the archaeological discoveries, in particular pottery and graves. No habitat structures have been found so far, up to this level of our research (traces of houses or huts). Up to the present days, the graves in three more accessible areas have been excavated: at Zampetiana, Charhaliana and Batoudiana. The highest density of ceramics is in Charhaliana area, where over 10 graves have been localized so far. All graves are dug in stone and are east-west orientated. Two types of graves were identified depending on the implementation, with *patura* (a ditch at the ground level which the stone slabs lean on) and with niche. Most of the graves were used for multiple burials, containing two or three individuals. As regards the discovery items, we could mention the cross-shaped buckle, which type is encountered north of the Black Sea, and the silver earrings. Both findings are dated to the 5th-6th century AD.

***Η ιστορία της λατρείας και του ναού του Αγίου Μύρωνος στα Αντικύθηρα. Προεκτάσεις της
βυζαντινής και νεότερης ιστορίας του νησιού***

ΣΤΡΑΤΟΣ ΧΑΡΧΑΛΑΚΗΣ

***The history of the cult and the church of Aghios Myron on Antikythera. Extensions of the
Byzantine and modern history of the island***

STRATOS CHARCHALAKIS

[20:20]

Στην εισήγηση αυτή επιχειρείται να αναδειχθούν πτυχές της ιστορίας του νησιού των Αντικυθήρων κατά τη Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή περίοδο με κέντρο την Εκκλησιαστική Ιστορία του νησιού. Παρά το γεγονός ότι τα Αντικύθηρα κατά τους Μέσους Χρόνους θεωρούνται ιστορικά ατεκμηρίωτη περιοχή, εντούτοις η έρευνα στις πηγές και στο αρχαιολογικό υλικό αναδεικνύει ενδιαφέροντα ιστορικά δεδομένα, ενώ η αρχαιολογική σκαπάνη αποτελεί μια σταθερά για την τεκμηρίωση και την επιβεβαίωσή τους. Τα οικιστικά κατάλοιπα των Μέσων Χρόνων στο νησί είναι τέτοια που αποδεικνύουν κατοίκηση και ανθρωπογενή δραστηριότητα που δεν απόσχει των σημερινών οικιστικών δεδομένων, αλλά μάλλον θεωρείται ως ιστορική απόληξή τους. Κύριο σημείο της βυζαντινής και μεταβυζαντινής ιστορίας του νησιού είναι η λατρεία του Αγίου Μύρωνος, ως πολιούχου, με αφορμή την εύρεση της Εικόνας του στο νησί, σε περίοδο ερήμωσής του που δεν μπορεί να προσδιοριστεί

με απόλυτη ιστορική ακρίβεια. Ενδιαφέρον έχει η διερεύνηση της λατρείας του Αγ. Μύρωνος των Αντικυθήρων σε όμορες του νησιού περιοχές, και κυρίως στα Κύθηρα και στη Λακωνία, σε ναούς που μαρτυρούνται από την ύστερη βυζαντινή περίοδο (Λακωνία). Τέλος, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η νεότερη ιστορία του νησιού και κύρια η περίοδος της Αγγλοκρατίας, για την οποία σώζονται ενδιαφέρουσες ιστορικές μαρτυρίες και πηγές.

3^η Συνεδρία
Οι οχυρώσεις και ο πόλεμος

3rd Session
The fortifications and the war

Το δυτικό τείχος

ΓΚΕΛΛΗ ΦΡΑΓΚΟΥ, ΓΙΟΥΛΑ ΤΣΙΛΟΓΙΑΝΝΗ & ΜΑΡΙΑ ΝΤΟΥΓΚΑ

The western fortification wall

GELLY FRAGOU, YIOULA TSILOGIANNI & MARIA DOUGA

[09:30]

Δυτικό ονομάζεται το τμήμα του τείχους της αρχαίας Αιγιλίας που εκτείνεται από τη ΝΔ πύλη έως τον νεώσοικο. Καταλαμβάνει μία έκταση περίπου 100m, περικλείοντας την πόλη από τα δυτικά και προστατεύοντάς την από κινδύνους προερχόμενους από τη θάλασσα. Το δυτικό οχυρωματικό τείχος έχει υποστεί τη μεγαλύτερη καταστροφή τόσο στους αρχαίους χρόνους, κατά τη διάρκεια επιθέσεων που δέχτηκε η πόλη, όσο και στα νεώτερα χρόνια, με την αφαίρεση λιθόπλινθων και τη μεταφορά τους στα Κύθηρα για την κατασκευή του μόλου στο Καψάλι.

Κατά τις πρώτες ανασκαφικές περιόδους, η έρευνα περιορίστηκε στον καθαρισμό και την αποκάλυψη του τείχους, κυρίως στην εξωτερική πλευρά του, προκειμένου να τεκμηριωθεί η τεχνική κατασκευής του. Πρόκειται για διπλό τείχος με γέμισμα από λίθους και χώμα, κατασκευασμένο σύμφωνα με το ψευδοϊσόδομο σύστημα. Σε ένα τουλάχιστον σημείο του το διαπερνά αγωγός για την απορροή των ομβρίων υδάτων, ενώ διαθέτει και έναν πύργο ενίσχυσης, τετράγωνης κάτοψης.

Τα μετέπειτα χρόνια η έρευνα επικεντρώθηκε στην εσωτερική πλευρά του τείχους, όπου αποκαλύφθηκε η τάφος θεμελίωσης. Παράλληλα, ερευνήθηκε οικία ελληνοιστικών χρόνων σε άμεση γειτνίαση με το τείχος, η οποία διέθετε και αφιερωματικό χώρο, σύμφωνα με τα ευρήματα. Οι ανασκαφικές εργασίες, τόσο στο τείχος όσο και στην οικία, έφεραν στο φως πλήθος ευρημάτων, η μελέτη των οποίων συμβάλλει στη χρονολόγηση του τείχους, από τη μια μεριά, ενώ, από την άλλη, παρέχει στοιχεία για την καθημερινή διαβίωση των κατοίκων της αρχαίας Αιγιλίας και για τις επαφές και τις αλληλεπιδράσεις του νησιού με πόλεις της δυτικής Κρήτης, ιδιαίτερα με τη Φαλάσαρνα, καθώς και με κέντρα της Μεσογείου.

South Gate at Antikythera: the construction and its role in the defensive system of the town

WOJCIECH BRILLOWSKI

[09:50]

This paper is based on the results of two seasons of excavation carried out at the southernmost part of Kastro. Remains of two curtain walls as well as foundations of the tower were documented, dated to two phases of fortification construction.

At first, in the late fourth century BC, massive polygonal wall had been erected to the south, while the western front was left unprotected, except for the elevation of the steep cliff. In the third century BC, most probably after the Rhodian attack, significant changes were introduced

within the defensive system. A new wall of pseudo-isodomic alignment was constructed to the west, just above the aforementioned cliff, as this side was rather exposed to the artillery fire from the hills on the opposite side of the harbour. In the point where the two walls adjoined, a huge multistory artillery tower was erected that allowed flanking fire along both curtain walls, and could deter approaches both from the sea and inland.

At the lowest level of the tower there was a passage located, that could have been used as a postern in the case of siege, but in daily life it was probably used as a gate, as it provided the easiest access to the fort from the south, i.e. from the harbour area and inland. Therefore, an attempt will also be made to reconstruct the road/street network in the town itself and in its southern environs.

Η ΝΔ πύλη του «Κάστρου» των Αντικυθήρων και η παράπλευρη περιοχή

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΟΥ, ΜΥΡΤΩ ΛΙΤΣΑ & ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΡΟΝΗ

The NW gate of "Kastro" of Antikythera and the neighboring area

ALEXANDRA ALEXANDRIDOU, MYRTO LITSA & ANASTASIA CHRONE

[10:10]

Η παρούσα ανακοίνωση αφορά στα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα στην περιοχή της ΝΔ πύλης του «Κάστρου» που ανασκάφηκε συστηματικά από το 2001 έως το 2005 και το 2007. Συγκεκριμένα θα συζητηθεί η πρόσβαση στον οικισμό που ξεκινούσε από το ΝΑ τμήμα της παραλίας του Ξηροποτάμου, από τους πρόποδες του βραχώδους υψώματος, ενώνοντας το αρχαίο λιμάνι με το εσωτερικό του οικισμού αλλά και το μικρό ιερό προ των πυλών που εντοπίστηκε.

Το μονοπάτι κατέληγε στη ΝΔ πύλη, η ανασκαφή της οποίας έφερε στο φως τμήμα της διαμόρφωσής της. Δυτικά της ΝΔ πύλης του «Κάστρου», στο όριο του βράχου, ανασκάφηκε την ίδια περίοδο τμήμα τετράπλευρου οικοδομήματος του τέλους του 4ου αι. π.Χ. που παρέμεινε σε χρήση ως το 2ο αι. π.Χ.

Η ανασκαφή της πύλης και ιδιαίτερα του κτηρίου έφερε στο φως πλήθος κεραμικής κυρίως χρηστικής, μεγάλο αριθμό εμπορικών αμφορέων ποικιλίας προελεύσεων, αλλά και μεταλλικά αντικείμενα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα τρία λίθινα βλήματα καταπέλτη που βρέθηκαν στο ΝΑ τομέα του κτηρίου.

The wall and the gate of the Acropolis

VASILICA LUNGU & ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΠΟΥΡΑ

[10:30]

The citadel of the Antikythera Island raised a lot of questions about the architecture, chronology and administrative organization of the site during its existence. Some answers to these questions slowly began to emerge in 2002, when we started to study the Acropolis of the site. In this year began the first systematic excavations conducted on two sectors: "I. The Polygonal wall" and "II. The Western Gate" of the Acropolis. The main building phase of the fortification wall, which is being excavated in the first sector, dates back to the Hellenistic time.

During that time construction works in the area of the Acropolis West Gate were intensive. Moreover, elements related to the organization and architecture of the acropolis wall, during that period, point to contacts with the Hellenistic world of the Mediterranean and particularly Crete. One of the gates ("West gate", sector II) investigated is connected with defensive functions and extensive destruction layer remains were found. A large burned area and specific weapons provided strong evidence for supporting the fact that there was a clear evidence of military conflicts on the site, followed by some changes in the architecture of the gate and the wall.

Both sectors delivered a lot of different finds: pottery remains, coins, tiles, weapons, etc. A certain number of pottery fragments are posterior to the date advanced for the foundation of the site, i.e. the 4th century B.C. The surveys organised regularly on the site confirm amply this general view, supported by Attic pottery finds with a better established chronology. Several ceramics represent a fair range of fabrics and shapes, including examples of Attic black glazed vessels, transport amphorae from the Aegean, Crete and the southern Italian coast, coarse wares and roof tiles. The greater part of this material belongs to the 3rd -2nd centuries BC.

The new excavation data and the archaeological finds – which prove a long span of time and a complex fabric background– confirm the significance of this fortification in matters of defensive structures of the Late Hellenistic period and show the importance of the small island in the Mediterranean.

North by North-East: Tower A at Kastro, Antikythera

BANA ΟΡΦΑΝΟΥ & CATALIN BOJICA

[11:10]

Tower A is located at the north-east side of the fort's external wall. It is situated on the ridge of the fortified hill descending from its highest point downwards to an area where permanent architectural structures are absent. It is roughly square in plan, constructed with a thick wall consisting of two lines of large rectangular worked stones filled in with rubble. The tower would have originally been rather tall, possibly a two-storey construction. It was partly destroyed and its lower part is currently preserved, while large worked stones originating from the castle's home quarry have fallen on both sides of the ridge, namely the interior and exterior parts of the wall.

Unlike the rest of the towers, which are usually found interrupting one wall, Tower A is located at the junction point of two walls meeting at an approximately 120-degree angle. This arrangement would have facilitated the defence of one wall from the buttresses of the other. Its location suggests that it was used for both guarding on the actual wall and as a watchtower, as well as for active defence as suggested by mobile finds such as sling bullets.

Here, the findings and preliminary interpretation of several excavation seasons will be presented, while the material has not been fully studied yet as it awaits publication. Investigation of Tower A was conducted both in its interior and exterior parts. Excavation of the interior part focused on the organization of the square tower and attempted to trace a possible storage space at the lower level. Even though, no clear signs of inner supporting pillars were found, the possibility for such storage space cannot be excluded presently, since it could have been made of

perishable materials. Furthermore, the uneven bedrock surface found suggests that at least one floor level, possibly wooden, would have been in place.

Excavation of the exterior area of Tower A was conducted in order, on the one hand, to investigate the architectural plan of the tower and its relationship to the two adjacent walls and, on the other, to recover finds that would shed light on the tower's function and use(s). Findings showed traces of destruction and hasty reconstruction on both walls. On certain sections, the walls were reconstructed by piling up unworked stones as if to fill in a hole in great rush. Furthermore, in the debris of the north-northeast wall a large round catapult projectile was found suggesting that the tower played an active role in the castle's defence at least once. Even though it is currently hard to argue for a specific destruction date for the tower, there are written sources about a catapult attack of the Rhodians on the Aigilia fortress.

The Athenian Nikon, son of Kephisodoros (IG V (1) 948)

NICK SEKUNDA

[11:30]

IG V (1) 948 an inscription discovered on the island of Antikythera (ancient Aigilia), and now in the National Museum of Athens records a dedication to Apollo Aigilios by Aristomenes son of Aristomedes, a Thessalian from Pherai, and Nikon son of Kephisodoros an Athenian. Aristomenes has been identified as commander of the Persian fleet defeated off the Hellespont (Curt. 4.1.36), son of Aristomedes of Pherai, Persian commander at Issus in 333 BC. The inscription can be dated to 333 BC or shortly thereafter.

An issue of silver pseudo-Rhodian drachms was struck, probably at Lampsakos, in the late 340s BC, with, on the obverse a head of Helios shown in profile facing left on a radiate solar disk, and on the reverse a rose flanked by two letters, M-E in most cases, but in other cases flanked by the letters N-I or E-Y. Richard Ashton (*Numismatic Chronicle* 2002, 11-16 pl. 4) suggested that the M-E issues could possibly be attributed to Mentor, or more probably Memnon, the famous Rhodian brothers in Achaemenid service, and were struck to pay troops in Persian service. As far as the much smaller issues with the letters E-Y and N-I are concerned, Ashton contented himself with the suggestion that 'the initials were perhaps those of two of Memnon's subordinate officers'. I suggest the initials N-I could stand for Nikon son of Kephisodoros the Athenian.

Η πειρατεία, ο πόλεμος και τα υλικά τους κατάλοιπα

ΆΡΗΣ ΤΣΑΡΑΒΟΠΟΥΛΟΣ

Piracy, war and their material remains

ARIS TSARAVOPOULOS

[11:50]

Μετά τα κεραμικά όστρακα, τα ευρήματα που βρίσκονται σε πολύ μεγάλο αριθμό στον χώρο της οχυρωμένης πόλης, αλλά και γύρω από αυτήν, είναι τα μεταλλικά υπολείμματα των όπλων, αιχμές βέλους, δόρατος ή και βαλλίστρας, μολυβδίδες, βλήματα από καταπέλτες αλλά και

πλατυκέφαλα καρφιά που χρησιμοποιούνται συχνότερα στις επενδύσεις των ασπίδων, όπως επίσης και τμήματα από τα μολύβδινα «τσαμπιά» από την επί τόπου παραγωγή μολυβδίδων!

Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνουν το συμπέρασμα που συνάγεται από τις επιγραφικές και φιλολογικές μαρτυρίες για την πειρατική δράση του οικισμού τα Ελληνιστικά χρόνια και τη συνεχή και σχεδόν αδιάκοπη πολεμική κατάσταση της πόλης, η οποία θα είχε δεχτεί πολλές επιθέσεις. Επίσης, τα τμήματα από τα «τσαμπιά» που απόμειναν χωρίς να επαναχρησιμοποιηθούν, πιθανότατα αποδεικνύουν ότι είναι προϊόντα της τελευταίας μάχης των υπερασπιστών του οχυρού.

Τα αποτελέσματα των πολεμικών περιπετειών του οικισμού φαίνονται και στα οικοδομήματα, τείχη, πύλες, ιερά και οικίες, αλλά τα θέματα αυτά θα παρουσιαστούν σε άλλες ανακοινώσεις.

Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστούν τα διαφορετικά είδη της κάθε κατηγορίας των παραπάνω αντικειμένων, επικεντρώνοντας στις μολυβδίδες, οι οποίες, καθώς φέρουν επιγραφές, ως «ομιλούντα μνημεία», δίνουν σημαντικές πληροφορίες για τους αμυνόμενους και τους συμμάχους τους, όπως και για τους επιτιθέμενους στο οχυρό.

4^η Συνεδρία
Χώροι οικιστικών, λατρευτικών και άλλων
δραστηριοτήτων

4th Session
Areas of residential, religious and other
activities

Η «Φυλακή»

ΘΩΜΑΣ ΜΑΖΑΡΑΚΟΣ & ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΠΟΡΤΑΛΙΟ

The "Phylake"

THOMAS MAZARAKOS & LEFTERIS PORTALIOS

[14:40]

Εντός του «Κάστρου», στην περιοχή ανατολικά του νεώσοικου και μέσα στην περιοχή των λατομείων βρίσκεται η «Φυλακή». Πρόκειται για έναν υπόγειο, λαξευμένο με επιμέλεια στο βράχο ορθογώνιο χώρο, στα ανατολικά και στα νότια του οποίου βρίσκονται δύο μικρότεροι θάλαμοι αψιδόμορφης κατόψεως. Στο κέντρο του κύριου χώρου βρίσκεται ένα μεγάλο όρυγμα και στην οροφή έχει ανοιχθεί φωταγωγός. Η «Φυλακή» ήταν πιθανόν ένα φυσικό σπήλαιο που η τελική του μορφή διαμορφώθηκε με επιμέλεια και κόπο από τον άνθρωπο. Δεν διαφοροποιείται χρονολογικά από τις υπόλοιπες περιοχές του «Κάστρου», καθώς κι εδώ το μεγαλύτερο ποσοστό των ευρημάτων ανήκουν στην ελληνιστική περίοδο. Κάποιο ασφαλές στοιχείο για τον προσδιορισμό της χρήσης του χώρου δεν υπάρχει. Η επιμελημένη κατασκευή ωστόσο και η παρουσία καλής ποιότητας κεραμικής γύρω από τη «Φυλακή» και εντός της προσδίδει έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα στο χώρο που μας υποδεικνύει πιθανόν τη λατρευτική του χρήση.

Ο νεώσοικος της οχυρωμένης πόλης

ΆΡΗΣ ΤΣΑΡΑΒΟΠΟΥΛΟΣ

The shipshed of the fortified city

ARIS TSARAVOPOULOS

[15:00]

Ο νεώσοικος που έχει κατασκευαστεί σε ένα σημείο στα ΒΔ της αρχαίας πόλης, έχει τρία ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά:

Το πρώτο χαρακτηριστικό, κατασκευαστικό, είναι ο προσανατολισμός του. Είναι ανοικτός προς τον Βορρά στην ανοικτή θάλασσα και, λόγω του γεγονότος ότι το νησί τα αρχαία χρόνια βρισκόταν χαμηλότερα (το επίπεδο της θάλασσας έφτανε περίπου στην πύλη εξόδου) είναι αμφίβολη η αποτελεσματική προστασία που θα πρόσφερε στο ή στα «στεγασμένα» πλοία από τους ισχυρότατους χειμερινούς βοριάδες.

Το δεύτερο, επίσης κατασκευαστικό, είναι η ύπαρξη, στην προς τη θάλασσα απόληξή του, ενός μικροκαταφυγίου που τα αρχαία χρόνια θα χρησίμευε σε περιόδους με ήρεμη θάλασσα ως ορμητήριο για πειρατική δράση. Για την κατασκευή του ο κυρίως «νεώσοικος» στο τμήμα που θα βρισκόταν κάτω από το νερό, παρεκκλίνει ελαφρώς προς τα δυτικά για να επιτρέψει την κατασκευή του «καταφυγίου».

Το τρίτο χαρακτηριστικό οφείλεται στη μεγάλη αλλαγή στη γεωμορφολογία του νησιού που συνέβη το 365 μ.Χ. όταν, μετά από τον ισχυρό τότε σεισμό, το νησί ανυψώθηκε κατά 2,80m. Σήμερα όλο το μήκος του νεώσοικου βρίσκεται έξω από το νερό, επιτρέποντας εύκολα τη λεπτομερή μελέτη όλων των κατασκευαστικών λεπτομερειών χωρίς όμως να μας δίνει απάντηση για την πολύ επικίνδυνη θέση του στο μάτι του Βοριά!

Στην ανακοίνωση, μετά την περιγραφή των κατασκευαστικών λεπτομερειών, θα συζητηθούν όλα τα παραπάνω.

Το «ιερό κορυφής» και οι λουτρικές εγκαταστάσεις

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΚΡΟΥΣΤΑΛΗΣ

The “peak sanctuary” and the baths

ΕΥΑΝΓΕΛΟΣ ΚΡΟΥΣΤΑΛΗΣ

[15:20]

Στα ανώτερα επίπεδα της ακρόπολης των Αντικυθήρων βρίσκεται σε εξέλιξη από το 2012 η ανασκαφή ενός μεγάλου ιερού που παρουσιάζει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Το ιερό εκτείνεται επάνω σε επίμηκες βραχώδες έξαρμα και σε δύο τεχνητά άνδηρα. Στη δυτική πλευρά του εξάρματος που έχει τη μορφή σχεδόν κατακόρυφου μετώπου, με ύψος 10m, έχουν διαμορφωθεί δεκαέξι μεγάλες αναθηματικές κόγχες. Επάνω από αυτές, στην κορυφή του εξάρματος, υπάρχει βωμοειδής σχηματισμός που είχε διαμορφωθεί με αδρή λάξευση του βράχου και ήταν προσβάσιμος από Ν, μέσω μνημειώδους κλίμακας. Για την κατασκευή της τελευταίας είχε αξιοποιηθεί φυσικό χάσμα του βράχου, στις παρειές του οποίου έχουν λαξευθεί εσοχές για τη στερέωση βαθμίδων. Τον πυθμένα του χάσματος καλύπτει στρώμα καταστροφής από ασβεστολιθικές πλάκες και άλλους λαξευτούς λίθους, η ανασκαφή του οποίου δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί. Η κλίμακα απέληγε προς Ν στο ανώτερο από τα δύο άνδηρα, όπου παρατάσσονταν τετράπλευρα διαμερίσματα με κοινές μεσοτοιχίες. Ένα από αυτά λειτουργούσε ως λουτρό· στο εσωτερικό του ανασκάφηκε κτιστός λουτήρας και νιπτήρας. Η τροφοδότηση της εγκατάστασης αυτής με νερό γινόταν από κτιστή δεξαμενή. Η ιδιάζουσα δομή του παραπάνω συνόλου σε συνδυασμό με την εύρεση πήλινου μαντικού κύβου οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το ιερό λειτουργούσε ως μαντείο, πιθανώς αφιερωμένο στον Απόλλωνα.

Το Ιερό του Αιγυλέα Απόλλωνος. Μύθος, πειρατεία και εμπόριο: μια σύντομη ιστορία μέσα από τα κατάλοιπα του χώρου

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΖΑΤΣΑΣ, ΓΙΟΡΙΑ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ, ΜΑΡΙΑ ΧΟΛΕΒΑ & ΧΑΡΟΥΛΑ ΜΟΥΤΣΙΟΥ

The Sanctuary of Apollo Aegileas. Myth, piracy and trade: a brief history through the remains of space

JANNIS KOZATSAS, GIORIA PANAGOPOULOU, MARIA CHOLEVA & CHAROULA MOUTSIU

[16:00]

Το Ιερό του Αιγυλέα Απόλλωνος βρίσκεται στον μυχό του κόλπου του Ξηροποτάμου στην περιοχή του εικαζόμενου λιμανιού της αρχαίας Αιγυλίας. Είναι οικοδομημένο επάνω σε τεχνητό ανάλημμα. Τα σωζόμενα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα περιλαμβάνουν το σύμπλεγμα των θεμελίων

ενός μικρού ναϊκού κτίσματος και της κρηπίδας ενός βωμού τοποθετημένου στα ανατολικά του, ενώ ένας ισχυρός περίβολος, ο οποίος πιθανόν αποτελούσε και τον αναλημματικό τοίχο της επίχωσης, περιτρέχει τα οικοδομήματα και οριοθετεί τον ιερό τόπο.

Η σχεδόν ολοκληρωτική αποχωμάτωση του χώρου από τις ιστορικές του επιχώσεις, λόγω φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων, καθιστά εξαιρετικά δύσκολη την πολιτισμική και ιστορική ανασυγκρότησή του. Ωστόσο, το πλήθος των διάσπαρτων θραυσμάτων κεραμικής, νομισμάτων, αιχμών από βέλη, θραυσμάτων από μαρμάρινα αγάλματα, κεραμίδων και τμημάτων πολύχρωμων επιχρισμάτων από την τοιχοποιία του ναού, μαζί με πλήθος άλλων μικροευρημάτων, είναι σε θέση να προσφέρουν έστω και αποσπασματικές ενδείξεις για τη ζωή του χώρου. Η ερμηνεία των υλικών καταλοίπων αποκαλύπτει πλευρές της λατρείας ενός έντονα 'Κρητικού' Απόλλωνος, ο οποίος είναι περισσότερο θεός της θάλασσας παρά του ήλιου και τοξοβόλος θεός του πολέμου παρά της μουσικής. Παράλληλα, στοιχεία της οργάνωσης του χώρου, όπως ο γεωγραφικός προσανατολισμός του Ιερού, φαίνεται να υπονοούν τη σύνδεση ακόμη και ενός τόσο απομακρυσμένου νησιού όπως τα Αντικύθηρα με τη λατρεία του Δήλιου Απόλλωνος, καθώς ο μύθος διαπλέκεται καταλυτικά με την πειρατική δραστηριότητα και το εμπόριο ανθρώπων και πραγμάτων στο Αιγαίο της ελληνιστικής αρχαιότητας.

Το ελληνιστικό νεκροταφείο

TINA MARTIS & ΜΙΧΑΗΛ ΖΩΙΤΟΠΟΥΛΟΣ

The Hellenistic cemetery

TINA MARTIS & MICHALIS ZOITOPoulos

[16:20]

Ο χώρος του νεκροταφείου εκτείνεται νοτιοανατολικά του «Κάστρου» Αντικυθήρων. Η απόσταση που χωρίζει τους τάφους από τη ΝΑ πλευρά της οχύρωσης του «Κάστρου» είναι περίπου 300m. Η περιοχή είναι πλαγιά με ήπια κλίση, η οποία καταλήγει στη θάλασσα και το έδαφος είναι, στα περισσότερα σημεία, βραχώδες. Οι ντόπιοι ονομάζουν την περιοχή «Μνήματα» και το γεγονός αυτό δεν είναι τυχαίο καθώς δείχνει πως γνώριζαν, εδώ και αρκετά χρόνια, την ύπαρξη των τάφων με αποτέλεσμα στην πλειοψηφία τους να είναι ολοκληρωτικά ή εν μέρει συλημένοι και διαταραγμένοι, χωρίς, ασφαλώς να αποκλείεται η περίπτωση της σύλησης κατά την αρχαιότητα.

Το νεκροταφείο δεν παρουσιάζει συγκεκριμένη χωροταξική διάρθρωση, δεν είναι κατασκευασμένο στις παρυφές κάποιου αρχαίου δρόμου, δεν διαθέτει περίβολο και οι τάφοι δεν έχουν συγκεκριμένο προσανατολισμό. Αντιθέτως, η κατασκευή και ο προσανατολισμός τους υπαγορεύονται από τη μορφολογία του εδάφους της περιοχής, όπως και σε άλλες περιπτώσεις νεκροταφείων των ελληνιστικών χρόνων. Τα οστά είναι σπάνια και στις ελάχιστες περιπτώσεις που βρέθηκαν δεν στάθηκε δυνατόν να καθοριστεί εάν είναι ανθρώπινα ή ζωικά. Η απουσία ιχνών έντονης καύσης μέσα στους τάφους οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι ταφές ήταν ενταφιασμοί και όχι πρωτογενείς, τουλάχιστον, καύσεις.

Μέχρι στιγμής έχουν εντοπισθεί 21 τάφοι, οι οποίοι κατατάσσονται αρχιτεκτονικά σε τρεις τύπους: θάλαμοι ωοειδούς και ακανόνιστου σχήματος, σε σπηλαιώδη ανοίγματα στο φυσικό

βράχο, λακκοειδείς λαξευμένοι στο φυσικό βράχο με διαμορφωμένη πατούρα για την υποδοχή καλυπτήριων πλακών και τεφροδόχοι, μικρά τετράπλευρα, σχεδόν τετράγωνα, ρηχά ορύγματα λαξευμένα στο βράχο, τα οποία στο κέντρο έχουν αβαθή στρογγυλή κοιλότητα για την τέφρα των νεκρών. Εξαιτίας του μικρού αριθμού ευρημάτων και της σύλησης των τάφων δεν είμαστε σε θέση να καθορίσουμε διαφορετικές περιόδους χρήσης του νεκροταφείου, ούτε, εάν οι τάφοι είχαν φιλοξενήσει πολλαπλές ταφές. Καθορίζεται ένα *terminus post quem* για τη χρήση του νεκροταφείου από τα τέλη του 4 αιώνα π.Χ., ενώ σίγουρα κάλυψε την περίοδο μέχρι τα μέσα του 2ου αιώνα π.Χ. Επομένως, συμβαδίζει χρονολογικά με την πρώιμη εποχή κατοίκησης της ακρόπολης των Αντικυθήρων. Επιπρόσθετα, σημαντικό είναι το γεγονός ότι τα πλησιέστερα παράλληλα όσον αφορά στην ταφική αρχιτεκτονική εντοπίζονται στη Δυτική Κρήτη, περιοχή με την οποία το «Κάστρο» των Αντικυθήρων συνδέεται πολιτικά και πολιτισμικά την εν λόγω περίοδο.

5^η Συνεδρία

Αρχαιολογία και τοπική κοινωνία:
κοινωνικές και αναπτυξιακές πλευρές στη
διατομή πολυθεματικών δραστηριοτήτων

5th Session

Archaeology and local community: social
and development aspects in the cross-
section of multidisciplinary actions

Η περίπτωση της ανασκαφής των Αντικυθήρων

ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΗΛΙΩΝΗΣ

The Antikythera excavation as a case study

CHRISTOS MILIONIS

[17:30]

Από το 2000, οπότε και ξεκίνησαν συστηματικές αρχαιολογικές έρευνες στο νησί των Αντικυθήρων, έχει πραγματοποιηθεί σημαντικό έργο που μεταφράζεται σε πλήθος δημοσιεύσεων, σε απόκτηση πολύτιμης εργασιακής εμπειρίας για εκατοντάδες φοιτητών αρχαιολογίας (και όχι μόνο) και στην αναζωογόνηση του (αρχαιολογικού, τουλάχιστον) ενδιαφέροντος για έναν τόπο ουσιαστικά περιθωριοποιημένο.

Εδώ, αντί για την παράθεση νέων επιστημονικών δεδομένων, θα γίνει μία απόπειρα «δημοσιογραφικού τύπου» καταγραφής της ανασκαφής των Αντικυθήρων ως σύνολο: από τους συμμετέχοντες και τον χώρο εργασίας μέχρι τις συνθήκες διαβίωσης και το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο εντός του οποίου δραστηριοποιείται η ανασκαφική έρευνα.

Αν και η προαναφερθείσα καταγραφή προέρχεται μέσα από το βλέμμα ενός συμμετέχοντα στα πρώτα χρόνια της προσπάθειας αυτής (και άρα είναι *de facto* υποκειμενική), η αίσθηση που κυριαρχούσε και κυριαρχεί στο σύνολο των βιωμάτων του γράφοντος είναι αυτή της ιδιαιτερότητας: το αρχαιολογικό έργο στα Αντικύθηρα κρίνεται ότι αποτελεί μία ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα «υπόθεση εργασίας» (case study), λόγω των πολλών ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του – όχι απλά σαν αξιοπερίεργο, αλλά σαν πιθανό παράδειγμα προς μίμηση.

Ο C. Tilley χαρακτήρισε κάποτε (“Excavation as theatre”, *Antiquity* 63, 1989, σελ. 275-280) την ανασκαφική δραστηριότητα ως «θέατρο» σε ένα προκλητικό όσο και ενδιαφέρον άρθρο του. σκοπός του γράφοντος είναι να προσφέρει, τηρουμένων των αναλογιών, έναν όψιμο αλλά ουσιώδη αντίλογο στην άποψη αυτή.

Σκέψεις ενός μη αρχαιολόγου για μια ανασκαφή

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΤΡΑΦΟΥΡΗΣ

Thoughts of a non archaeologist on a dig

DIMITRIS KOUTRAFOURIS

[17:50]

Γνώρισα τη χερσαία ανασκαφή των Αντικυθήρων ως επισκέπτης και υπήρξε στα μάτια μου ένα επιστημονικό έργο και συγχρόνως ένα κοινωνικό πείραμα αποκαλυπτικό. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που κάνουν αυτή την αποστολή ξεχωριστή είναι τα εξής: η συμμετοχή είναι εθελοντική, το κόστος της το επωμίζονται σε ίσα μέρη οι συμμετέχοντες, το γνωστικό πεδίο των

ανασκαφών είναι διεπιστημονικό, η κατασκήνωση λειτουργεί με βάση την αυτοδιαχείριση, η ανασκαφή είναι η κύρια πηγή ζωής για τον μικρό τόπο, κατά την διάρκεια δε αυτής διενεργούνται καθημερινά ξεναγήσεις και εκπαίδευση, τα μέλη της αποστολής εντάσσονται σε κάποιο βαθμό στην κοινωνική ζωή του νησιού.

Με ό,τι πω θα προσπαθήσω να δείξω ότι η εξωεπιστημονική δράση, η εκτός των τειχών και εντός της παράλληλης σύγχρονης ζωής δράση, στην περίπτωση της Αρχαιολογίας, είναι μια εξόχως επιστημονική ενασχόληση, όχι μόνον από πρακτική άποψη αλλά και από θεωρητική, καθώς πραγματικό της αντικείμενο δεν είναι το αρχαίο εύρημα αλλά ο άνθρωπος και η κοινωνία του.

Θα προσπαθήσω ακόμα να περιγράψω σε αδρές γραμμές αυτούς ακριβώς τους ανθρώπους: οι ταγμένοι εθελοντές και οι θύραθεν, οι σπουδαστές κι οι μεταπτυχιακοί, οι τακτικοί επισκέπτες κι οι διερχόμενοι του τόπου και της διασποράς, οι κάτοικοι ως ενεργοί της συνέχειας, της πράξης και των ευρημάτων θεματοφύλακες, παραξενεμένοι, διαπορούντες, συμμετοχοί, γοητευμένοι από το μοναδικό νόημα που αναδύεται και συνέχει τον τόπο.

Θα μιλήσω, επίσης, για την ιδεολογία της ανασκαφής ως ένα μείγμα πρωτοβουλίας και μεθοδικότητας, εθελοντισμού της προσφοράς και αίσθησης χρέους προς το νησί και την επιστήμη, εξειδίκευσης και ανοιχτότητας, ενός έργου εν προόδω διάρκειας τόσων χρόνων και αβεβαιότητας κάθε φορά για το επόμενο καλοκαίρι, επιστημονικής ευθύνης και κοινοβιακής χαράς, ελευθερίας και ακρίβειας.

Το πιθανότερο είναι να μην καταφέρω να μεταδώσω αυτό που συμβαίνει εκεί επί 15 συναπτά έτη. Ίσως να μην επιτύχω να καταγράψω ούτε καν την αποσπασματική, επαναλαμβανόμενη, υποκειμενική μου αίσθηση. Θα έχω όμως, τουλάχιστον, προσπαθήσει να μεταφέρω την λάμψη μίας ματιάς από έναν αδαή σε έναν κόσμο μαγικό κι ευτυχισμένο.

Για μια πολυθεματική ανάδειξη του πολιτιστικού προϊόντος των Αντικυθήρων

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

About a multidisciplinary emergence of the Antikythera cultural product

DIONYSIS KALOGEROPOULOS

[18:10]

Τα μνημεία των Αντικυθήρων μπορούν να μοιραστούν μαζί μας ιστορίες από διαφορετικές εποχές, με διαφορετικά κάθε φορά ιστορικά συμφραζόμενα. Το σχεδόν παρθένο τοπίο του νησιού καλεί τον επισκέπτη να το ανακαλύψει. Επίσης, οι ολοένα και περισσότερο λιγοστοί άνθρωποί του, με τις μνήμες και τις εμπειρίες τους, επιμένουν να κρατάνε ζωντανό το σύγχρονο πολιτιστικό προϊόν του νησιού, παράγοντας τις δικές τους ιστορίες στο τώρα. Σε έναν τόπο που η πληθυσμιακή συρρίκνωση και η έλλειψη παραγωγικών πόρων οδηγούν την τοπική οικονομία σε μαρασμό, το ανασκαφικό πρόγραμμα των Αντικυθήρων μας αποδεικνύει έμπρακτα ότι η αρχαιολογία μπορεί να λειτουργεί επικουρικά και σε συνεργασία με τις τοπικές κοινωνίες. Η ανασκαφική έρευνα, επίσης, έθεσε επίμονα και στην πράξη το ερώτημα αρχαιολογία για το κοινό η μήπως αρχαιολογία με το κοινό;

Με βάση τα παραπάνω, και έχοντας υπόψιν μας ότι η χαμηλή επισκεψιμότητα του νησιού, αλλά και περεταίρω δυσκολίες που μπορούμε να διακρίνουμε, καθιστούν μια “συμβατική” συνταγή ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου δύσκολη, αλλά και πιθανά μη βιώσιμη. Για αυτόν το λόγο, εκτός από τη διερεύνηση των τρόπων, με τους οποίους ο αρχαιολογικός χώρος θα μπορούσε να αναδειχθεί και να γίνει αναγνώσιμος με εύγλωττο και κατανοητό τρόπο από το κοινό, η παρούσα ανακοίνωση επιθυμεί να διερευνήσει τις δυνατότητες ανάπτυξης δομών που θα μπορούσαν να συμβάλουν στην οικονομική αναγέννηση του νησιού με την συνεργασία ποικίλων φορέων. Βασικός γνώμονας της συνεργασίας αυτής προκρίνεται ότι θα μπορούσε να είναι η ανάπτυξη πολυθεματικού, πολιτιστικού τουρισμού που θα αναδεικνύει το σύνθετο πολιτιστικό, φυσικό και ιστορικό περιβάλλον του νησιού, στο πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης.

Τα πεζοπορικά μονοπάτια των Αντικυθήρων

ΦΟΙΒΟΣ ΤΣΑΡΑΒΟΠΟΥΛΟΣ

The hiking trails of Antikythera

FIVOS TSARAVOPOULOS

[18:30]

Στα Αντικύθηρα, νησί εξαιρετικά μικρό, απομακρυσμένο, δυσπρόσιτο, και με ελάχιστους κατοίκους, έχει διατηρηθεί ένα εξαιρετικό δίκτυο παλιών μονοπατιών. Τους λείπει όμως η οργάνωση και η αντίστοιχη προβολή.

Τα μονοπάτια του νησιού ένωναν τους οικισμούς μεταξύ τους, τις εκκλησιές, τα χωράφια και τους λιγοστούς όρμους. Περπατώντας το πυκνό αυτό δίκτυο σήμερα, μπορεί κανείς να περιηγηθεί στη φύση και την ιστορία των Αντικυθήρων. Τα μονοπάτια οδηγούν σε όλο το νησί, και έτσι ο πεζοπόρος θα περάσει από όλα τα φυσικά τοπία (κεδροδάση, μέρη με μεσογειακή βλάστηση, κορυφές, κρημνοί, σημεία θέας και θέασης ορνιθοπανίδας, όρμοι, παραλίες κτλ.) που όλα ανήκουν στο δίκτυο NATURA 2000. Παράλληλα, τα μονοπάτια οδηγούν σε μέρη με πολιτιστικό ενδιαφέρον (οικισμοί, αρχαιότητες, ανεμόμυλοι, αλώνια, πηγάδες, φάρος κτλ.). Συγκεκριμένα, τα μονοπάτια είναι και η μόνη πρόσβαση στο χώρο του Αρχαίου «Κάστρου» της Αίγυλας, το σημαντικότερο ιστορικό μνημείο του νησιού.

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε πως το νησί προσφέρεται για πεζοπορικό τουρισμό, ο οποίος μπορεί να λειτουργήσει συμπληρωματικά, ενισχύοντας το τουριστικό προϊόν των Αντικυθήρων. Το δίκτυο των μονοπατιών όμως, καθώς δεν χρησιμοποιείται σήμερα (εκτός ελάχιστων εξαιρέσεων), βρίσκεται σε κακή κατάσταση βατότητας. Η αχρησία έχει επιτρέψει στη βλάστηση να φυτρώσει εκεί όπου παλαιότερα περνούσαν οι άνθρωποι και τα μουλάρια.

Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστούν τα πιο σημαντικά μονοπάτια και κυρίως αυτά που οδηγούν ή περνούν από θέσεις με αρχαιολογικό ή πολιτιστικό ενδιαφέρον. Θα προταθούν τρόποι για να μπορέσει να «επαναλειτουργήσει» το αξιόλογο αυτό δίκτυο, με τον καθαρισμό, τη σηματοδότηση καθώς και την προβολή τους μαζί με το δίκτυο των μονοπατιών των Κυθήρων. Μέσω απλών, αποτελεσματικών κινήσεων, θα δημιουργηθεί ένα τουριστικό προϊόν που θα αποτελέσει μια απόδραση από τον σύγχρονο πολιτισμό και ταυτόχρονα ένα ταξίδι στην ιστορία και τη φύση.

Ο Ορνιθολογικός Σταθμός Αντικυθήρων

ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ & ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΠΑΡΜΠΟΥΤΗΣ

The Bird Observatory of Antikythera

KOSTAS PAPAΚONSTANTINOU & CHRISTOS BARBOUTIS

[19:10]

Ο Ορνιθολογικός Σταθμός Αντικυθήρων (ΟΣΑ) έχει βασικό αντικείμενο τη μελέτη και παρακολούθηση της μετανάστευσης των πουλιών με σκοπό να στηρίξει την έρευνα και την προστασία των πουλιών της Ευρώπης. Τα Αντικύθηρα είναι από τα λίγα μέρη που προσφέρονται για λειτουργία τέτοιου σταθμού κυρίως λόγω της γεωγραφικής τους θέσης: είναι ταυτόχρονα απομονωμένα και ευρισκόμενα πάνω σε ένα κομβικό σημείο διέλευσης μεγάλων αριθμών πουλιών που προέρχονται από το μεγαλύτερο μέρος της Ευρωπαϊκής ηπείρου. Επιπλέον, διαθέτουν ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον, με μία από τις μεγαλύτερες αποικίες Μαυροπετρίτη στον κόσμο και σημαντικές νησίδες.

Η Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρία έκανε την πρόταση για τη δημιουργία του Σταθμού στα μέσα της δεκαετίας του '90. Η κοινότητα Αντικυθήρων, αναγνωρίζοντας ότι μια τέτοια δραστηριότητα θα μπορούσε να συνεισφέρει στην ανάδειξη του νησιού, παραχώρησε το κτήριο του παλιού δημοτικού σχολείου. Ο συνδυασμός επιστημονικής – οικολογικής – κοινωνικής αξίας εκτιμήθηκε από το Ίδρυμα Αναστάσιος Π. Λεβέντης που χρηματοδότησε τη μετατροπή του κτηρίου σε επιστημονικό σταθμό, όπως και τη λειτουργία του για αρκετά χρόνια, ενώ ακολούθησε η αποκατάσταση ενός ακόμη κτηρίου και μετατροπή του σε ξενώνα.

Η λειτουργία του ΟΣΑ βασίζεται στη συμβολή εθελοντών και εστιάζει στην περίοδο της μετανάστευσης: Μάρτιο – Μάιο και μέσα Αυγούστου – Οκτώβριο. Σε δεκαπέντε χρόνια λειτουργίας, η δράση του έχει αναγνωρισθεί διεθνώς και εκατοντάδες εθελοντές, από 25 χώρες, έχουν επισκεφτεί τα Αντικύθηρα στο πλαίσιο των δράσεών του. Το «στοίχημα» για το μέλλον είναι να διασφαλιστεί η απρόσκοπτη επιστημονική λειτουργία του ΟΣΑ, να αναπτυχθούν επιπλέον ερευνητικοί τομείς και να αξιοποιηθούν οι υποδομές του για κοινωνική ανταποδοτικότητα μέσω εναλλακτικών μορφών τουρισμού και ενημέρωση των επισκεπτών το καλοκαίρι.

Τα Αντικύθηρα ως αυτοδύναμο αρχαιολογικό πάρκο

ΆΡΗΣ ΤΣΑΡΑΒΟΠΟΥΛΟΣ & ΓΚΕΛΛΗ ΦΡΑΓΚΟΥ

Antikythera as a self-sufficient archaeological park

ARIS TSARAVOPOULOS & GELLY FRAGOU

[19:30]

Η ερμηνεία της αρχαιολογίας ως εργαλείου της ιστορίας και η σκέψη ότι οι αρχαιότητες ανήκουν στο κοινό, και όχι στις αποθήκες των μουσείων οδήγησαν τους συνυπογράφοντες στην παρακάτω ιδέα, η οποία έχει πραγματοποιηθεί σε περιορισμένη κλίμακα στην ανασκαφή των Αντικυθήρων, δείχνοντας ότι μπορεί να λειτουργήσει, αντίθετα με τα όποια επιχειρήματα αρθρώνονται απέναντι σε οποιαδήποτε νέα ιδέα ή πρόταση.

Η ιδέα είναι η συμμετοχή ανθρώπων στην ανασκαφή, οι οποίοι θα πληρώνουν τα έξοδά τους, καθώς και ένα κόστος συμμετοχής, ανασκάπτοντας, υπό την επίβλεψη έμπειρων αρχαιολόγων. Αυτό θα ωφελήσει τόσο ξεχασμένους και απομονωμένους αρχαιολογικούς χώρους, όσο και τις τοπικές κοινωνίες και οικονομίες. Στα Αντικύθηρα υπάρχει αρχαιολογικός χώρος με μεγάλη έκταση, που έχει γίνει γνωστός μόνο χάρη στην ανασκαφή που πραγματοποιείται τα τελευταία 16 χρόνια και στους συμμετέχοντες σε αυτήν, αρχαιολόγους και μη. Μέχρι την έναρξη και τη συστηματική συνέχιση της ανασκαφής δεν υπήρχε καμία πληροφόρηση, ανάδειξη ή εύκολη πρόσβαση για επίσκεψη στον χώρο. Επιπλέον, ο αρχαιολογικός χώρος, βρίσκεται σε ένα νησί με εξαιρετικά δύσκολη πρόσβαση που ακολουθεί μια συνεχή και έντονη πορεία ερήμωσης.

Θα συζητηθούν τα προγράμματα που έχουν πραγματοποιηθεί, οι τρόποι υλοποίησής τους, η διαχείρισή τους, το περιεχόμενό τους, το ωρολόγιο πρόγραμμα. Στη συνέχεια, θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα των προγραμμάτων προς όφελος των αρχαιοτήτων, του κοινού, αλλά και του τόπου. Δεν θα υποτιμηθούν οι όποιες δυσκολίες του εγχειρήματος και τα θεσμικά εμπόδια, για αυτόν ακριβώς τον λόγο θα συζητηθεί και η αντιμετώπισή τους.

Τέλος, το παράδειγμα των Αντικυθήρων θα μπορούσε να το μιμηθεί πλήθος αρχαιολογικών χώρων με όμοια χαρακτηριστικά στην Ελλάδα.